

Rousseaus metodiske motstand

BOKOMTALE: Martin Wåhlbergs *Opplysningens sorte får* er et bredt anlagt oversiktsverk med vekt på det paradoksale i Jean-Jacques Rousseaus tenkning. Den lykkes langt på vei med sine intensjoner, men kan til tider bli noe uengasjerende. Den går også en tanke for langt i å forsvare Rousseaus kontroversielle sider.

Av Svein Henrik Nyhus

I sin samtid var [Jean-Jacques Rousseaus](#) (1712–1778) ideer både omstridte og bejublete, og med sin skarpe og originale tilnærming til samfunnets og menneskets utfordringer, er han stadig aktuell.

Det er ikke mer enn to år siden det pedagogisk-filosofiske storverket [Emile – eller om oppdragelse](#) (1762) ble utgitt for første gang i norsk oversettelse. *Om samfunnskontrakten* utkommer snart i ny, norsk språkdrakt.

Rousseaus virkningshistorie er markant. Både Marx, Hegel og Kant lot seg påvirke. Og den franske revolusjonens oppgjør med et aristokratisk, maktskjævt styringssystem hentet brennstoff fra *Om samfunnspakten* (1762). Men også Rousseaus mangfoldige uttrykksregister, med et spenn fra argumenterende politiske tekster til den innovative brevromanen *Juliet, eller Den nye Héloïse* (1761), har bidratt til å sementere hans idéhistoriske rang.

Legger vi til all den dramatikk og patos som preger hans selvbiografiske tekster, kan Rousseaus livsverk til sammen fremstå som tilslørt i myte – vanskelig å presentere i sin helhet. Med [Opplysningens sorte får](#) gjør Martin Wåhlberg et godt forsøk.

Paradoksal kjerne

Wåhlberg tar innledningsvis tak i et hevdvunnet synspunkt: Rousseau er gjennomsyret av paradokser. Hans tenkning er tatt til inntekt for demokratiske verdier så vel som for totalitære styringssett. Han forsvarer gjennomgående menneskets frihet, men samtidig er ikke denne friheten alltid allmenngyldig. Det sier i alle fall kritikerne, som blant annet har funnet kvinneundertrykkende synspunkter i *Emile*.

LES OGSÅ: [Rousseaus Emile](#)

Derfor virker det som en god løsning når Wåhlberg velger bort en tematisk eller biografisk modell, men heller fokuserer på sammenhengene; paradoksene deler nemlig en felles kjerne.

Forfatteren skriver innledningsvis: «Argumentasjonen i hvert av Rousseaus hovedverker vil i denne boken bli gjennomgått i detalj slik at de ulike passasjene som ofte presenteres som paradoksale, kan tre frem i et helhetlig lys». Boken er således delt inn i fire hovedbolker som hver tar for seg ett verk under grenene politisk filosofi, filosofi og oppdragelse, romanforfatteren og den selvbiografiske forfatter. Wåhlbergs påstand er at det som forener disse grenene er Rousseaus særegne, funderende metode.

Motstandsprinsippet

Allerede i Rousseaus første publikasjon, *Avhandling om den nye musikken* (1743) vises en motstand mot tradisjonelle oppfatninger, som senere blir til en gjennomført opposisjonell stillingstagen – *motstandsprinsippet*. Dette er nøkkelbegrepet Wåhlberg med hell bruker for å forankre Rousseaus tenkning. I *Opplysningens sorte får* får leseren innblikk i hvordan Rousseau ytte motstand mot samtidens ideer ved først å slutte seg til en tanketradisjon – for så gå på tvers av den. «Gjør motsatt av det som er vanlig, og De vil nesten alltid komme godt ut av det», sier han kort og godt i *Emile*.

I tillegg til å gi fylldige resymeer viser Wåhlberg hvordan motstandsprinsippet fungerer som en sentral drivkraft med forskjellige utslag i hvert av Rousseaus hovedverk.

Wåhlberg trekker frem et illustrerende eksempel når han viser hvordan Rousseaus politiske filosofi formes med utgangspunkt i, og opposisjon mot, tanken om naturretten. I løpet av 1600- og 1700-tallet ble ideen om at mennesket fra naturens side er gitt en universell rett, en skoledannende retning. Til grunn lå fornuftsegenskapen, som også hevet denne retten over staters individuelle reglement.

Naturretten som ramme

I *Om naturretten og folkeretten* (1672) skrev Samuel von Pufendorf, som var toneangivende på området, at menneskets moral best kunne studeres i en konstruert naturtilstand. Denne naturtilstanden er det Rousseau som kjent anvender som teoretisk utgangspunkt for utlegningen i *Om ulikheten mellom menneskene* (1755). Hensikten, både for Rousseau og Pufendorf, var å la en opphavlig og universell moralsk instans tre frem ved å skrelle bort sosiale og fysiske faktorer. Men der stoppet også likhetene.

Pufendorf, i likhet med [Thomas Hobbes](#), betraktet naturtilstanden som en ussel tilstand. Rousseau mente at den var positivt ladet fordi mennesket på et slikt stadium ikke var styrt av fornuften. Denne egenskapen – som gjør oss i stand til å differensiere, og som dermed oppretter skiller – tilhørte et senere utviklingstrinn. Som naturmennesker lot vi oss snarere lede av en sterk medfølelse. Naturretten blir slik en ramme Rousseau benytter seg av for å komme frem til en politisk forståelse forankret i hva han kaller menneskets grunnleggende egenskaper. Summert, skriver Wåhlberg, kan disse egenskapene formuleres som: «tanken om medlidenhet, tanken om at alle er like og tanken om at ingen har en naturgitt rett til å eie mer enn de andre eller være hevet over noen annen».

Wåhlberg lykkes her med å få frem egenarten og dynamikken i Rousseaus tenkning. Betoningen av motstandsprinsippet gir fremstillingen klare historisk-kontekstuelle fordeler idet den illustrerer hvor nært Rousseaus reformerende tankesett var bundet til samtidige idétradisjoner.

Mangel på motstand

Valget om å la Rousseaus hovedideer styre fremstillingen gjør *Opplysningens sorte får* til et oversiktlig verk. Det at disse følger motstandsprinsippet som mønster, gjør poengene tilstrekkelig nyanserte, de kommer klart frem. Dermed kan boken fint også konsulteres som et oppslagsverk. Både statsvitere, idéhistorikere og litteraturvitere vil raskt finne «sin» Rousseau.

Som lesning i ett drag har boken likevel noen mangler. Først og fremst skyldes dette at Wåhlberg holder seg litt stivt til disposisjonen sin. Både språklig og strukturmessig kan boken oppleves skjematisk og mindre engasjerende enn forventet.

Særlig blir flyten hemmet av at tidligere poenger stadig skal rekapituleres. Utgivelsen har en god tittel, men noe av den radikale utstrålingen den spiller på, går tapt – på grunn av den litt oppstykkede og avmålte formen. Det skjematiske preget går også ut over forfatterens evne til å håndtere kontroversene rundt Rousseau som tenker. Blant annet nøytraliseres det som er blitt hevdet som kvinneundertrykkende sider ved *Emile* ved utelukkende å rette skyts mot filosofihistoriker Else Wiestads *Kjønn og ideologi* (1989). Wiestads synspunkter blir av Wåhlberg betraktet som anakronistiske og settes opp som lett angripelige stråmenn.

Nå tilsier sjangeren *Opplysningens sorte får* er skrevet i at forfatteren skal være på lag med sitt objekt. Men å tillate uenighet får jo temperaturen til å stige, og slik sett kunne boken tjent på å gi den paradoksale sveitseren litt mer nyanserende motstand.

